

RAZVOJ BRALNIH ZMOŽNOSTI Z BRALNO ZNAČKO. NEKAJ POMEMBNEJŠIH UGOTOVITEV

Referat predstavlja najpomembnejše ugotovitve iz triletne raziskave, ki je potekala v okviru Ciljnega raziskovalnega programa *Konkurenčnost Slovenije 2001–2006*. Zbrani podatki med mladimi bralci in mentorji bralne značke nudijo pregled o delovanju bralne značke na slovenskih osnovnih šolah in njeno prepletanje s poukom (slovenščine), z obšolskimi dejavnostmi in delovanjem (šolske) knjižnice. Potrdilo se je, da sta za učence v osnovni šoli najmočnejša motivatorja za branje pri bralni znački prost izbor knjig, torej knjig po njihovih željah in interesih, ter pogovor o prebranem z vrstniki (bralni klub). Uspešno jih motivirata tudi obisk ustvarjalca (mladinske) književnosti in pogovor v knjižni klepetalnici na internetu, motivacijska gradiva Bralne značke pa so lahko dober vir bralnih spodbud tako za bralca kot za mentorja. Pokazalo se je, da mentorji za uspešno delo potrebujejo boljše informiranje in dodatno izobraževanje. Med drugim je raziskava potrdila, da je pomembna dostopnost bralnih gradiv v šolski knjižnici in njeno sodelovanje s splošno knjižnico.

motivatorji za branje, dolgoročna motivacija za branje, bralna značka

The key results are presented of a three-year research project that took place within the framework of the targeted research programme *Slovenia's Competitiveness 2001-2006*. The data on young readers and their mentors offer an insight into the functioning of the reading badge scheme in Slovene primary schools and its integration into the teaching of Slovene, extra-curricular activities and the functioning of school and other libraries. It was confirmed that, for primary school pupils, the key motivators for reading within the reading badge scheme are a free selection of books, i.e. books reflecting pupils' own tastes and interests, and discussion of what they have read with their peers (reading clubs). They are also motivated by visits by writers of children's literature and discussion in a literary chatroom on the Internet, while reading badge motivational material can be a source of inspiration for both readers and their mentors. It was also shown that mentors, to work successfully, need to be better informed and require additional training. The research underlined the importance of the accessibility of the reading material in the school library, as well as cooperation between school libraries and general libraries.

reading motivating factors, long-term motivation to read, reading badge

1 Uvod

Bralna značka je slovensko gibanje, ki že skoraj petdeset let spodbuja mlade k branju in razvija njihovo bralno kulturo. Ima pomembno vlogo pri književni vzgoji

slovenskih osnovnošolcev, saj po podatkih anket v letih 1992/93 in 1998/99 poteka na 99 % osnovnih šol v Sloveniji; v njen program pa se vključuje dobra polovica vseh učencev (56 oz. 55 %) (Jamnik 2001).

Manca Perko v svoji diplomski nalogi (Perko 1997), v kateri povzema strokovno-teoretične prispevke snovalcev bralne značke in proučuje njeno didaktično strukturo, ugotavlja in poudarja naslednje:

- Bralna značka se je razvila kot odgovor na pomanjkljivosti pouka književnosti v osnovni šoli. Zasnovana je bila tako, da je pomagala dosežati njegove cilje.
- V okvir slovenske osnovne šole se je umestila kot ena od interesnih dejavnosti, kar pomeni, da se učenci od vsega začetka vanjo vključujejo prostovoljno. Bralna značka torej že zato, ker v okviru šole pomeni možnost izbire za prostovoljno (a vendar vodeno) branje, spodbuja razvijanje književne kulture. (Perko, 1997: 47–55.)

Prostovoljni pristop pri bralni znački so zagovarjali tako začetniki bralne značke kot njeni usmerjevalci v nadaljnjih letih vse do danes. In če vemo, da je izhodišče gibanja prostovoljno sodelovanje otrok in mladih, je razumljivo dvoje: da je eno ključnih vprašanj bralne značke vse od začetkov do danes, kako učence motivirati za branje; in da je eno izmed meril za uspešnost bralne značke tudi število udeležencev. Bralno značko lahko celo razumemo kot motivacijski sistem za razvijanje književne, knjižne in bralne kulture.

Bralna značka se je ves čas svojega obstoja povezovala s poukom slovenskega jezika in književnosti pa tudi z delom (šolske) knjižnice. Danes se v devetletni osnovni šoli lahko močno navezuje na sistematično razvijanje knjižnično-informacijskih znanj. Trdimo, da največ spodbud za književno vzgojo v slovenski osnovni šoli dobi učenec, ki je deležen pouka književnosti (z domačim branjem), ki redno uporablja knjižnico in bere za bralno značko.

Ker je bralna značka gibanje s takšno tradicijo, razširjenostjo in perspektivo, smo želeli raziskati in ugotoviti, kako s svojimi motivacijskimi oblikami vpliva na razvoj bralnih zmožnosti v vzgojno-izobraževalnem procesu osnovne šole.

2 Raziskovalni projekt

Raziskovalni projekt V4–0553–01 je potekal v okviru Ciljnega raziskovalnega programa *Konkurenčnost Slovenije 2001–2006*. Raziskovalno skupino so sestavljali: dr. Milena Blažič, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta (odgovorna nosilka raziskave); mag. Tilka Jamnik (organizatorica raziskave); mag. Nataša Bucik, dr. Meta Grosman, mag. Tanja Jelenko, mag. Danica Š. Novosel, Manca Perko, Kristina Picco, mag. Francesca Žumer (sodelavci); ter mag. Boštjan Bajec in dr. Anja Podlessek (metodologa). Cilj raziskave je bil ugotoviti oblike dolgoročnega motiviranja za branje v okviru bralne značke, ki privedejo do notranje motivacije za branje (užitka ob branju) in hkrati spodbujajo razvoj bralnih zmožnosti. Raziskava je trajala tri leta in je obsegala tri dele: prvi, mnenjski del smo izvedli v maju 2002,

drugi, eksperimentalni del v šolskem letu 2002/2003 in tretji, evalvacijski del v šolskem letu 2003/2004.

Raziskavo smo izvajali med učenci osnovne šole in njihovimi učitelji. Večina učencev je bila iz 3. in 7. razreda osemletne osnovne šole, nekatere skupine pa so že bile vključene v program devetletne osnovne šole (tj. v 4. in 8. razred). Pri interpretaciji podatkov uporabljamo izraz razredna ali nižja stopnja (ugotovitve veljajo tudi za drugo triletje devetletke) in predmetna ali višja stopnja (ugotovitve veljajo tudi za tretje triletje devetletke). Prav tako zaradi lažje berljivosti uporabljamo izraz učitelji, razločevanje glede na posamezne skupine udeležencev v raziskavi (razredni in predmetni učitelji, šolski knjižničarji) pa ohranjamo, kadar je to pomembno za razumevanje.

V mnenjskem delu raziskave smo izvedli anketo na naključno izbranih 75 osnovnih šolah v Sloveniji, in sicer med 943 tretješolci in 842 sedmošolci ter njihovimi 163 učitelji. V eksperimentalnem delu so učenci v 8 oddelkih 3. (oz. 4.) razreda in 11 oddelkih 7. (oz. 8.) razreda brali za bralno značko pod izbranimi motivatorji. V evalvacijskem delu pa smo naključno izbrali 48 šol (v vseh 12 statističnih regijah), in sicer 24 šol s 3. razredom in 24 šol s 7. razredom. Učenci so brali za bralno značko z motivatorji glede na ugotovitve eksperimentalnega dela. Pred začetkom smo učitelje dopolnilno izobrazili za tovrstno delo.

V prvem, mnenjskem delu raziskave smo želeli ugotoviti:

- kaj učenci počnejo v prostem času, kakšen je njihov odnos do branja;
- katere dejavnosti v zvezi z branjem umetnostnih besedil so učencem všeč oz. jih motivirajo za branje pri pouku slovenskega jezika in književnosti, domačem branju in pri bralni znački;
- kaj menijo o tem njihovi učitelji;
- kaj berejo učenci in učitelji;
- zakaj učenci berejo oz. ne berejo za bralno značko in kaj jim je pri bralni znački všeč.

V drugem, eksperimentalnem delu raziskave smo želeli ugotoviti moč nekaterih motivatorjev bralne značke. Sodelavci raziskave so skozi vse šolsko leto sodelovali z mentorji eksperimentalnih skupin.

V tretjem, evalvacijskem delu raziskave smo želeli preveriti uporabo celotnega motivacijskega sistema bralne značke v praksi. Mentorje eksperimentalnih skupin smo seznanili z dotedanjimi ugotovitvami raziskave ter jim pripravili enodnevni seminar o bralni znački. Z njimi smo se dogovorili za delo v eksperimentalnih pogojih, sicer pa so skozi vse šolsko leto delali samostojno.

3 Nekaj pomembnejših ugotovitev raziskave

V raziskavi se je potrdilo, da je užitek ob branju (notranja motivacija) ključen pri odločitvi za branje – tudi za branje pri bralni znački. Če je užitek ob branju tisti, ki

odločilno vpliva tudi na to, da bo postal učenec bralec za vse življenje, je vloga bralne značke in njen izziv predvsem v razvijanju takšnih načinov in oblik dela z mladimi bralci, ki jim bodo pokazali in poglobljali užitek ob branju.

Mnenjski del raziskave je pokazal bogato prakso in zelo raznolike dejavnosti pri izvajanju bralne značke na osnovnih šolah. Posebej so nas zanimale naslednje motivacijske možnosti, ki smo jih tudi preverjali v nadaljevanju raziskave: prost izbor knjig, pogovor o prebranih knjigah, srečanja z ustvarjalci (mladinske) književnosti, motivacijsko gradivo bralne značke, knjižna klepetalnica na spletu.

Ugotovili smo, da imajo učenci na nižji in višji stopnji branje za bralno značko raje, če si lahko izmenjujejo mnenja o prebranih knjigah v t. i. debatnih klubih, če imajo prost izbor knjig in možnost srečanja s pisateljem. Za učence na predmetni stopnji je učinkovit motivator za branje tudi izmenjava mnenj v knjižni klepetalnici na spletu. Motivacijsko gradivo bralne značke motivira za branje učence na nižji stopnji. Učenci na višji stopnji so zadovoljni s priznanji, medtem ko mora biti uporaba motivacijskih zgibank, če naj bo uspešna, zelo svobodna oz. izrazito individualno naravnana.

Z našo raziskavo smo torej ugotovili, kako z nekaterimi motivatorji organizirati branje za bralno značko, da bo učencem sodelovanje bolj všeč in bodo raje brali. Po zaključku eksperimentalnega in evalvacijskega dela smo pri učencih merili učinke branja za bralno značko z izbranimi motivatorji. Pokazalo se je, da je bilo v eksperimentalnih skupinah večini učencev branje za bralno značko bolj všeč kot na začetku šolskega leta.

V skupinah pa nismo zasledili razlik pri trditvi, da učenci potem, ko že preberejo vse knjige za bralno značko, v prostem času berejo še druge knjige oz. berejo več. (Velja tako za učence na razredni kot na predmetni stopnji.) Torej smo dosegli le, da je učencem bolj všeč branje za bralno značko. A sodimo, da bo učencem všečna dolgoročna motivacija za branje (bralna značka) zagotovo učinkoviteje spodbujala razvoj bralnih zmožnosti.

Dejstvo je tudi, da je raziskovati vpliv in učinek enega dejavnika, ozkega segmenta branja (v našem primeru bralne značke) zelo težko: na razvoj bralnih zmožnosti namreč vpliva zelo veliko dejavnikov (šola, družina, mediji, bližnje bralno spodbudno okolje, splošna družbena klima idr.), ki se dopolnjujejo in močno prepletajo med seboj. Pa tudi bralne zmožnosti in bralna kultura tako posameznika kot skupine so zelo kompleksno področje.

3.1 Prost izbor knjig in priporočilni sezname bralne značke

Izbor knjig za branje je od začetkov gibanja do danes eno ključnih vprašanj bralne značke in tista točka, kjer ima bralna značka bistveno prednost pred poukom slovenskega jezika in književnosti vsaj v trojem: hitreje lahko sledi sodobnim dognanjem znanosti o razvijanju bralne, knjižne in književne kulture, hitreje lahko sledi sodobni knjižni produkciji in, ključno, mnogo bolj se lahko prilagaja posameznemu bralcu.

Razumljivo je torej, da se je prav koncept priprave priporočilnih seznamov od vseh elementov bralne značke od začetkov gibanja do danes morda najbolj spremenil. Bralni sezname so prehodili dolgo pot od natančno predpisanih (zaprtih) seznamov, ki so vključevali samo kakovostno sodobno slovensko literarno produkcijo (proza in poezijo) do današnjih priporočil mentorjem, naj pripravljajo kakovostne, zvrstno in žanrsko raznolike obširne izbirne sezname, ob tem pa dopuščajo da otroci izbirajo knjige tudi izven teh seznamov. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se je spoznanje o prednostih svobodnejše, izrazito recepcijsko usmerjene izbire knjig uveljavilo zlasti v teoriji gibanja, se je pojavila potreba po *priporočilnih seznamih mladinskih knjig*, ki jih je začela pripravljati Pionirska knjižnica v Ljubljani. Ti so bili in so še danes v oporo mentorjem pri sestavljanju seznamov knjig za bralno značko. Razmeroma veliko število mladinskih knjig (v letu 2007 več kot 700 naslovov), ki izidejo vsako leto v Sloveniji, je namreč ponudba, ki bralcem lahko zagotavlja pestre možnosti izbire, a dejstvo je, da tako obsežno knjižno ponudbo težko spremlja še tako vrhunski mentor.

V raziskavi smo skušali ugotoviti, kako se teoretični pogledi Bralne značke na pripravo priporočilnih seznamov uveljavljajo v praksi, kako so za svetovanje izbire bralnih gradiv usposobljeni učitelji in kako so z izbiro gradiv pri bralni znački zadovoljni učenci.

Potrdilo se je, da je prost izbor knjig odločilen, da učenci berejo v prostem času in je najpomembnejši pogoj za uspešnost branja za bralno značko (pri učencih višjih razredov je še pomembnejši kot pri učencih nižjih razredov). Le z izborom knjig po željah in zanimanjih mladih bralcev se bo torej razvijal in potrjeval užitek ob branju.

Na vprašanje o tem, kdo jim priporoča knjige za branje (izbirali so lahko več odgovorov), kar 93 % tretješolcev in 88,8 % sedmošolcev trdi, da knjige izbirajo sami. Pri tretješolcih je takoj za tem (na drugem mestu z 71 %) odgovor, da jim knjige priporoča učitelj(ica) za bralno značko, na tretjem mestu pa so navajali starše oz. sorodnike (70,2 %), kar je zagotovo podatek, ki ga ne gre spregledati. Pri sedmošolcih je na drugem mestu odgovor, da jim knjige priporočajo sošolci, prijatelji, in šele na predzadnjem mestu (čeprav s sorazmerno visokimi odstotki – 40,5 %) se znajde mentor(ica) bralne značke. Presoja rezultatov je seveda drugačna, če vemo za osrednjo vlogo pri bralni znački in pripravi priporočilnih seznamov, ki jo ima zlasti na predmetni stopnji na večini šol šolski knjižničar. In priporočila knjižničarke oz. knjižničarja v šolski knjižnici so pri sedmošolcih na visokem tretjem mestu (s 55,2 %)

Za motivacijo za branje je pomembno tudi, koliko učitelji priporočajo branje knjig pri pouku in povezujejo pouk z uporabo knjižnice. V mnenjskem delu raziskave smo ugotovili, da pri pouku književnosti bolj priporočajo branje knjig (še posebej poučnih) razredni kot predmetni učitelji; razlika v prid razrednih učiteljev pa je še veliko opaznejša pri povezovanju pouka s knjižnico.

Koliko učitelji priporočajo učencem knjige za branje ter jih navajajo na obisk in uporabo knjižnice, ni odvisno le od zahtev učnega načrta, ampak prav gotovo tudi

od tega, koliko in kaj sami berejo. Glede na to, da so ustrezni sezname in nasveti učiteljev (mentorjev bralne značke) v pomoč mnogim mladim bralcem, nas je zanimalo, koliko razredni in predmetni učitelji ter šolski knjižničarji berejo mladinsko književnost. Rezultati so pokazali, da mladinske knjige najpogosteje berejo knjižničarji, najredkeje pa predmetni učitelji.

Odgovori učencev o dejanskem dogajanju pri bralni znački kažejo, da priporočila Bralne značke bolj upoštevajo učitelji – mentorji na nižji stopnji, kjer 71,5 % tretješolcev v raziskavi trdi, da knjige lahko izbirajo s seznama, 72,8 %¹ pa, da lahko berejo katere koli knjige, tudi če jih ni na seznamu. Na višji stopnji lahko izbira s seznama 72,7 % sedmošolcev, knjige, ki jih ni na seznamu, pa lahko bere le 59,4 % učencev 7. razreda. Še vedno pa 30,9 % tretješolcev in 41,4 %² sedmošolcev trdi, da učitelj(ica) določi vse knjige za branje.

Raziskava je potrdila, da je popolnoma prost izbor knjig (možnost, da bralci izbirajo knjige tudi izven priporočilnega seznama) pri bralni znački zelo všeč tako učencem nižjih (79,1 %) kot višjih razredov (82,7 %) – pri učencih višjih razredov je to, da lahko povsem sami izbirajo knjige, celo tisto, kar jim je pri bralni znački najbolj všeč. Manj je bralcem všeč možnost, da izbirajo znotraj priporočilnega seznama, čeprav je tak način izbora literature še vedno zelo všeč 64,3 % tretješolcev in 50,6 % sedmošolcev. Medtem ko je v obeh starostnih skupinah to, da učitelj določi vse knjige za branje, pri repu lestvice priljubljenih »dejavnosti« bralne značke v obeh starostnih skupinah. Toda: pri tretješolcih so tovrstni »zaprti sezname« še vedno zelo všeč kar 53 % bralcev, in »le« 10 % jih izjavlja, da jim taki sezname niso všeč; med tem ko so »zaprti sezname« zelo všeč le še 18,3 % sedmošolcev, kar 39,6 % pa jih izjavlja, da jim taki sezname niso všeč. Če dodamo še podatek, da so sedmošolci, ki ne berejo (več) za bralno značko, na vprašanje, zakaj ne, (od dejavnikov znotraj bralne značke) najpogosteje (69,5 %) izbrali odgovor »Ker moram prebrati točno določene knjige«, je jasno, kako močno se izbor knjig po željah in zanimanjih mladih bralcev povezuje z odločitvijo za branje, zlasti pri mladostnikih.

Večina učiteljev, ki so sodelovali v mnenjskem delu raziskave, meni, da se učenci vključujejo v bralno značko zato, ker uživajo ob branju, ker radi pripovedujejo učitelju o prebranih knjigah in ker si knjige za branje lahko izbirajo sami. Menijo, da le delno drži, da se učenci v branje ne vključujejo, ker jim niso všeč knjige s seznama za bralno značko. Učitelji v zvezi z bralnimi sezname bralne značke v mnenjskem delu nadalje odgovarjajo takole: kar 82,3 % razrednih učiteljev, 81,8 % predmetnih učiteljev in 88,9 % mentorjev bralne značke odgovarja, da lahko učenci izbirajo knjige s seznama predlaganih knjig; in kar 87,3 % razrednih, 88,6 %

¹ Najbrž se tu skriva dober odstotek tistih, kjer priporočilnih seznamov sploh nimajo.

² Vprašanji *Učitelj določi vse knjige za branje* in *Knjige za bralno značko lahko bralci izberejo s seznama predlaganih knjig* se v resnici žal ne izključujeta, čeprav iz rezultatov sklepamo, da jih je večina respondentov vendarle razumela kot nasprotujoči si trditvi. Prekrivanje odstotkov, ki je očitno posebej pri sedmošolcih, pa morda opozarja, da lahko zlasti starejši otroci tudi izbirne sezname čutijo kot izrazit bralni napotek odraslih.

predmetnih učiteljev in 89,3 % mentorjev bralne značke zatrjuje, da lahko učenci berejo katero koli knjigo, tudi če je ni na seznamu.

Podatki se precej razlikujejo od tistih, ki jih navajajo učenci, posebej na predmetni stopnji. Odgovorov na vprašanje zakaj, raziskava ne ponuja, zagotovo pa bi bili pogovori o priporočilnih seznamih med bralci in učitelji ena od možnih rešitev, ki bi morda bralcem zagotovila vsaj tisto stopnjo svobodne izbire, za katero učitelji mislijo, da jo že imajo.

Zelo nespodbuden je tudi podatek (čeprav statistično manj pomemben), ki kaže na nepoznavanje temeljnih usmeritev Bralne značke in na nepoznavanje samostojne vloge mentorja gibanja: na vprašanje, kaj bi spremenili pri bralni znački, so učitelji med prostimi odgovori namreč najpogosteje (26 takih odgovorov) navajali, da bi uvedli prost, drugačen izbor knjig za branje.

Da bodo torej učitelji lahko svetovali učencem kakovostne mladinske knjige, ki bodo hkrati izbor knjig po željah in zanimanjih mladih bralcev, morajo sami brati in poznati mladinsko književnost, pri čemer so jim lahko v pomoč *priporočilni sezname mladinskih knjig*, ki jih pripravlja Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo, Knjižnica Otona Župančiča, Mestna knjižnica Ljubljana. Motiviranje mladih za branje kakovostnih literarnih del je namreč tudi v času sodobnih knjižnično-informacijskih centrov ena temeljnih nalog mladinskega knjižničarstva. (*Priporočilni seznam*, 1998). Izbor, ki ga pripravijo mladinski knjižničarji, ki dobro poznajo knjige in znajo svetovati mladim bralcem, je tudi po izsledkih pričujoče raziskave vendarle dobrodošel tako učiteljem kot učencem. Mnogim učencem, zlasti pa tistim, ki (še) niso večji samostojnega izbiranja knjig (mlajšim in slabšim bralcem), so izbori knjig še posebej v pomoč. Priporočilne sezname bi bilo smiselno predstaviti tudi staršem, saj, kot kaže naša raziskava, zelo pogosto (kar 70,2 % tretješolcev in 50,5 % sedmošolcev) priporočajo knjige za branje starši, sorodniki. Učencem bi bilo morda dobro pojasniti tudi to, da so priporočilni sezname delo mladinskih knjižničarjev, ki v izboru upoštevajo tudi odzive otrok v knjižnicah. In še: očitki, da priporočilni sezname kratijo pravico do izbire, so neosnovani, dokler se seveda spoštuje njihov priporočilni značaj.

Menimo, da je pri pripravi priporočil bralne značke posebej pomembno svetovanje mentorjev, ki so seznanjeni s pomenom branja kakovostne mladinske književnosti za vsestranski razvoj mladega bralca, ki poznajo svojega mladega bralca, ob tem pa upoštevajo načela povsem prostega izbora. Mentorji imajo ključno vlogo pri tem, ali bo mladi bralec v prostem izboru prej ali slej oz. pogosteje segel po kakovostnih delih. V mnenjskem, eksperimentalnem in evalvacijskem delu naše raziskave se je pokazalo, da za tak način dela nekateri mentorji potrebujejo dodatne spodbude in znanja.

Prost izbor knjig pa je odvisen tudi od njihove dostopnosti. Bralna značka uporablja za izvajanje dejavnosti predvsem šolsko knjižnico z njenim knjižnim fondom; koordinator in organizator bralne značke na šoli je navadno šolski knjižničar. Po učnem načrtu šolska knjižnica posreduje učencem knjižnično-informacijska znanja, ki vsekakor spodbujajo tudi razvijanje bralne kulture, saj omogočajo večjo izbiro

bralnega gradiva. Toda knjižni fond šolske knjižnice je tesno povezan z vzgojno-izobraževalnim procesom na šoli, zato vsebuje predvsem tista mladinska književna dela, ki so vključena v pouk slovenskega jezika in književnosti.

Bralna značka zato spodbuja tesnejše sodelovanje in povezovanje med šolskimi in splošnimi knjižnicami. Po podatkih ankete iz šolskega leta 1998/99 (Jamnik 2001) sodeluje s splošnimi knjižnicami 81 % osnovnih šol. Iz naše raziskave pa je razvidno, da z učenci obišče splošno knjižnico le 50,8 % razrednih in 27,9 % predmetnih učiteljev. Prepričani smo, da bi tesnejše sodelovanje s splošnimi knjižnicami (kjer je to seveda mogoče) omililo težave z dostopnostjo in izbiro knjig, obširni izbirni sezname kvalitetnih sodobnih mladinskih knjig pa bi res lahko opravljali svojo nalogo.

3.2 Pogovor o prebranih knjigah

Ena najpogosteje izvajanih pobralnih dejavnosti bralne značke je pogovor o knjigi. Ker se cilji književne vzgoje uresničujejo pri pouku književnosti, skozi dejavnost knjižnice in pri bralni znački, smo večkrat spraševali, koliko se izvaja pogovor o prebranih knjigah in kako je to učencem všeč.

Da se pri pouku književnosti pogovarjajo o prebranem besedilu, je izjavilo 96,3 % tretješolcev (49,3 % učencev je to zelo všeč) in 95,5 % sedmošolcev (35,6 % učencev je to zelo všeč). Pri domačem branju se v šoli pogovarja o prebrani knjigi 91 % tretješolcev (64,2 % učencev je to zelo všeč) in 86,2 % sedmošolcev (48,7 % učencev je to zelo všeč). 90,6 % razrednih in 87 % predmetnih učiteljev je izjavilo, da se z učenci na kratko pogovorijo o prebranem. 82 % razrednih in 70,7 % predmetnih učiteljev pa je izjavilo, da se z učenci obširno pogovorijo o prebranem. (Učiteljev nismo ločeno spraševali o bralnih dejavnostih pri pouku slovenščine in domačem branju.)

Tretješolci se o prebranih knjigah največ (80,5 %) pogovarjajo s starši, sorodniki, kar jim je tudi zelo všeč (71,5 %) ter s sošolci ali prijatelji (74,9 %), kar jim je najbolj všeč od vsega (72,7 %), pa tudi z učitelji (73,9 %), kar je všeč 63,8 % tretješolcev. Sedmošolci pa se o prebranih knjigah daleč največ pogovarjajo s sošolci in prijatelji (79,7 %), to jim je tudi najbolj všeč (67 %). Nadalje se pogovarjajo s starši, sorodniki (48,6 %), kar je všeč 55,9 % sedmošolcev, in mentorji bralne značke (44,6 %), kar je všeč le še 40,5 % sedmošolcev.

Pri trditvah učencev o tem, kako radi se pogovarjajo o prebranem, velja opozoriti še na sorazmerno visoke deleže odgovorov »to mi je včasih všeč, včasih pa ne« pri vseh »sogovorniških« skupinah. Pri tretješolcih se ti odgovori gibljejo med 19,5 % (starši, sorodniki) in 28,9 % (knjižničar(ka) v šolski knjižnici); pri sedmošolcih pa med 25,2 % (sošolci) in 47,3 % (mentorji bralne značke). Pogovori o knjigah torej niso vedno najboljša izbira za vse bralce, zato je dobro, da mentorji pri bralni znački ponujajo različne možnosti pobralnih dejavnosti in upoštevajo želje in izbiro bralcev (opozorili smo že, da smo z raziskavo ugotovili zelo raznolike dejavnosti pri branju za bralno značko). Rezultati raziskave kažejo, da lahko izbira o tem, kako

poroča o knjigah, 62,3 % tretješolcev (kar je zelo všeč 70 %) in 57 % sedmošolcev (kar je zelo všeč 71,8 %); medtem ko to, da imajo učenci svobodno izbiro pri poročanju, meni 71 % razrednih, 61 % predmetnih in 68,1 % mentorjev bralne značke.

Prevladujoče mnenje učiteljev je, da se učenci radi pogovarjajo o prebranem z učitelji pri pouku, s knjižničarji v šolski knjižnici, s sošolci in prijatelji, z mentorji in bralci bralne značke. Menijo, da le delno drži, da se radi pogovarjajo z učitelji izven pouka, s knjižničarji v splošni knjižnici, doma in s sorodniki.

Iz primerjave odgovorov učencev in učiteljev je razvidno, da se učitelji ne zavedajo dovolj, kako radi se učenci razredne stopnje pogovarjajo o prebranem s starši oz. drugimi sorodniki. Tudi precej sedmošolcev je izjavilo, da se o prebranem pogovarjajo s starši in sorodniki. Vsekakor bi veljalo starše na različne načine vključevati v bralno vzgojo učencev skozi vse osnovnošolsko obdobje. Odgovori učiteljev o dejavnostih za spodbujanje branja so pokazali, da so možnosti povezovanja s starši bistveno preslabo izkoriščene. Preseneča na primer nizek delež razrednih učiteljev (6,5 %), ki so povabili starše na skupno branje v šoli. Strokovnjaki namreč vse bolj opozarjajo na pomen družinskega branja za bralno pismenosti posameznika. Projekt družinskega branja je vključen v učni načrt slovenščine v devetletni osnovni šoli in tudi Bralna značka v okviru svojega izobraževalnega programa izvaja delavnice družinskega branja.

Učitelji se prav tako ne zavedajo dovolj, da se učenci obeh starostnih skupin najraje pogovarjajo o prebranem z vrstniki. Samo 49,5 % sedmošolcev je namreč odgovorilo, da se pri bralni znački o knjigah pogovarjajo bralci med seboj (53,3 % je to zelo všeč), medtem ko je to izjavilo kar 79,5 % predmetnih učiteljev ter 88 % mentorjev bralne značke. Da se pri bralni znački pogovarjajo med seboj, pritrđilno odgovarja 60,4 % tretješolcev (63,6 % je to zelo všeč) in kar 86,9 % razrednih učiteljev. Razkorak med deleži odgovorov nam da misliti, da si učenci in učitelji vsaj delno različno predstavljajo pogovore o prebranih knjigah.

V eksperimentalnem delu raziskave smo ugotovili, da imajo učenci obeh starostnih skupin branje za bralno značko raje, če izmenjujejo mnenja o prebranih knjigah v t. i. debatnih klubih. Gre za pogovor med vrstniki pod vodstvom mentorja bralne značke. V evalvacijskem delu smo v okviru izobraževanja mentorjem eksperimentalnih skupin predstavili tudi pomembnejše ugotovitve mnenjskega dela raziskave in uspešnost izvajanja debatnih klubov v eksperimentalnem delu.

3.3 Srečanja z ustvarjalci (mladinske) književnosti

Srečanja z ustvarjalci (mladinske) književnosti so tradicionalni del motivacijskega sistema bralne značke. Z vidika strukture bralne značke gre lahko tudi za eno od različic pogovorov o prebranem. Šole najpogosteje povabijo ustvarjalce (mladinske) književnosti na srečanje z mladimi bralci na prireditvi ob zaključku bralne značke. V tem primeru gre za praznik branja in nagrado mladim bralcem, obisk pisatelja pa lahko uvrščamo v del zunanje motivacijske strukture bralne značke, saj za pravi pogovor med pisateljem in bralci na takih slovesnostih običajno ni prostora.

72,5 % tretješolcev (81,4 % je to zelo všeč) in 62,8 % sedmošolcev (69,6 % je to zelo všeč) v mnenjskem delu raziskave odgovarja, da imajo bralci na šoli prireditve ob zaključku bralne značke. Tudi ti podatki so v neskladju s trditvami mentorjev, kjer 81,7 % razrednih, 79,5 % predmetnih učiteljev in 88 % mentorjev bralne značke odgovarja, da imajo bralci na šoli zaključno prireditve. Razlago najbrž ponujajo naslednje trditve: 83,1 % tretješolcev in kar 80 % sedmošolcev zatrjuje, da so na zaključni prireditvi bralci pohvaljeni (kar je zelo všeč 87 % tretješolcev in 78 % sedmošolcev). Sodimo, da so (morda tudi zaradi rahlo drugačnih formulacij na vprašalnikih) respondenti različno razumeli pojem zaključne prireditve za bralce. Rezultati raziskave pa zagotovo kažejo, da so bralci obeh starostnih skupin zadovoljni, če so za prostočasno branje javno pohvaljeni.

O pravih pogovorih s pisateljem, ki so pravzaprav podvrsta pogovorov o knjigah in sodijo med elemente notranje motivacijske strukture bralne značke, lahko govorimo, kadar je cilj srečanja pravi pogovor o knjigah, pisanju, branju, odnosu do književnosti itd. med bralci in avtorjem. Taka srečanja se pogosteje dogajajo med šolskim letom, z ustvarjalcem se navadno sreča manjša skupina bralcev, ki se na obisk dobro pripravijo. Tudi ko smo v mnenjskem delu raziskave spraševali po pogovorih s pisateljem, smo ugotovili, da se odgovori učiteljev močno razlikujejo od odgovorov učencev. Da se bralci pogovarjajo s pisateljem, odgovarja 37,9 % razrednih, 61,9 % predmetnih učiteljev in 88 % mentorjev. Med bralci smo po tem podatku spraševali le sedmošolce, kjer pa jih le 13,8 % odgovarja, da se pri bralni znački pogovarjajo o knjigah s pisateljem (47,8 % učencev je to zelo všeč). Morda so mentorji navajali podatke o srečanjih s pisatelji, mladi bralci pa dejanske pogovore z njimi.

Srečanje bralcev s pisateljem, organizirano kot pogovor, je bilo tudi eden od motivatorjev, ki smo jih preizkušali v eksperimentalni fazi raziskave. V obeh starostnih skupinah so se bralci po zaključku eksperimenta strinjali, da jim je branje za bralno značko v letu izvajanja eksperimenta bolj všeč kot prej (3. r.: 74 % bralcev; 7. r.: 72 % bralcev). O pripravi tovrstnih srečanj pa smo informirali tudi mentorje eksperimentalnih skupin na seminarju ob začetku evalvacijskega dela raziskave.

Bralna značka šole že dolgo spodbuja, naj ob zaključnih srečanjih organizirajo tudi prave pogovore z ustvarjalci, kadar koli v šolskem letu in za manjše skupine otrok. Za zagotavljanje bolj kakovostnih srečanj med ustvarjalci in bralci Bralna značka že vrsto let izdaja periodično publikacijo *Programska knjižica s predstavitvami ustvarjalcev*, ob tem pa skuša zagotavljati tudi sredstva za sofinanciranje nastopov.

3.4 Motivacijsko gradivo bralne značke

Motivacijsko gradivo je prav tako del motivacijske strukture bralne značke vse od njenih začetkov. Bralci so do devetdesetih let prejšnjega stoletja za uspešno opravljeno branje dobili značko, ki se je običajno imenovala po pisatelju, najpomembnejšem za območje, na katerem je delovala. V devetdesetih letih pa so

značke na republiški ravni zamenjala gradiva *S knjigo v svet*, z mapami, nalepkami, zgibankami in priznanji za različne bralne stopnje.

V raziskavi nas je zanimalo, kako razširjeno in kako priljubljeno je sedanje motivacijsko gradivo bralne značke. 93 % anketiranih tretješolcev je nagrajeno s priznanjem (to je vseč kar 88,4 % – prvo mesto po pogostosti in po všečnosti) in kar 85,4 % jih dobi mapo in nalepke bralne značke (kar je vseč 86,8 % učencev – drugo mesto po pogostosti in tretje po všečnosti). 89,7 % sedmošolcev dobi priznanje bralne značke, kar je vseč 80,7 % bralcev (prvo mesto po pogostosti in drugo po všečnosti). Toda zgibanke bralne značke dobi le 36,3 % sedmošolcev in 59,2 % učencev je to zelo vseč (šele trinajsto mesto po pogostosti, a vendarle osmo mesto po všečnosti). Raziskava potrjuje stanje, ki ga pri založniškem programu poznamo že vrsto let – zgibanke, ki so zbirali zabavno-didaktičnih možnosti za delo s knjigo za posamične razrede višje stopnje, se zdijo nekaterim mentorjem manj uporabne, še posebej, ker jih marsikje (kljub drugačnim priporočilom) delijo bralcem ob koncu, ne pa na začetku šolskega leta. Rezultati pa kažejo tudi to, da je bralcem obeh starostnih skupin zelo vseč, če za prostočasno branje dobijo priznanje.

Kot enega od motivatorjev smo v eksperimentalnem delu preizkusili tudi motivacijsko gradivo bralne značke, pri čemer nas je še posebej zanimala uporaba zgibanke, ki so jo sedmošolci dobili ob začetku šolskega leta. Medtem ko so bili tretješolci po eksperimentalnem letu z bralno značko bolj zadovoljni kot prej (92 %), je bilo bolj zadovoljnih z bralno značko v eksperimentalnem letu le 7 % sedmošolcev. Rezultati raziskave pri sedmošolcih ponovno opozarjajo, da je ob bralne dejavnosti bralne značke nujno prilagajati skupini in znotraj te vsakemu posamezniku. Pestra ponudba predlogov za delo z besedili, ki jo najdemo v zgibankah bralne značke, je lahko zanimiva in zabavna le, dokler je popolnoma izbirna. Prepričani smo, da so zgibanke lahko dober vir bralnih in književnih spodbud tako za bralca kot za mentorja (posebej pri pripravi srečanj v debatnih klubih), toda le pod pogojem da je prvi pri izbiri svoboden, drugi pa pripravljen na prilagajanje svojim bralcem.

3.5 Knjižna klepetalnica na spletu

Knjižna klepetalnica na spletu je eden najnovejših motivatorjev bralne značke in je še v eksperimentalni fazi. Je ena od novih poti bralne značke do bralca in odziv na potrebe sodobnega časa. Knjižna klepetalnica spodbuja razvoj sodobne bralne pismenosti. Z vidika strukture bralne značke gre za eno od sodobnejših različic pogovorov o prebranem, povezanih z informacijsko in komunikacijsko tehnologijo. Raziskava je pokazala, da je knjižna klepetalnica na spletu priljubljen motivator za branje pri učencih višjih razredov. 15,2 % sedmošolcev je odgovorilo, da izmenjujejo mnenje z drugimi bralci v Knjižni klepetalnici Bralne značke na spletu in 42,8 % učencev je to vseč.

V eksperimentalnem delu, kjer smo preizkušali ta motivator pri učencih 7. razreda, je bilo po eksperimentalnem letu z bralno značko bolj zadovoljnih 72 %

učencev. Pokazalo pa se je, da je na šolah za tovrstno delo z mladimi še vedno kar precej tehničnih ovir, pa tudi to, da je mentorjem dobrodošlo dodatno informiranje in usposabljanje tudi s tega področja.

3.6 Izobraževanje mentorjev

Rezultati raziskave pritrjujejo prepričanju, da je potrebno nadaljnje dopolnilno izobraževanje mentorjev, če želimo, da bodo uspešno organizirali branje v okviru bralne značke. Evalvacijski del raziskave je pokazal, da izobraževanja mentorji potrebujejo in si jih želijo, pa tudi, da so po izobraževanju pri svojem mentorskem delu z bralci uspešnejši. Učiteljem bi bilo treba nameniti več izobraževanja o pomenu in učinkih branja, razvoju bralnih strategij ter razvoju bralne motivacije (Grosman, Pečjak 2005). Treba jim je pokazati raznolike možnosti in prednosti, ki jih ima bralna značka kot motivacijski sistem za razvijanje priložnega branja (možnost izbire je ključna za motivacijo!), in jih opozoriti na njeno povezanost z dolgoročnimi splošnimi in operativnimi cilji (funkcionalnimi in izobraževalnimi) pouka književnosti.

Toda na uspešnost in priljubljenost branja ne vpliva samo motivacija. Učenci in učitelji se strinjajo, da je eden pogostih vzrokov, zakaj se učenci ne vključujejo v bralno značko, to, da ne berejo radi. In nekateri učenci ne berejo radi, ker ne berejo dovolj dobro, da bi jim branje prinašalo užitek. Branje je za učence, ki nimajo dovolj dobro razvite tehnike branja, naporna dejavnost. V nižjih razredih, ko otroci usvajajo tehnike in strategije branja, je pomembno in potrebno še posebno pozornost nameniti otrokom, ki slabše berejo. Šele dobro usvojene tehnike in strategije branja lahko pripeljejo do učinkovitega branja in užitka ob branju, kar je pomembno ne le za branje leposlovnih besedil, temveč tudi za branje besedil v učbenikih in priročnikih, in je posledično ključnega pomena za učenje. Pomena učinkovitega branja se morajo zato zavedati učitelji vseh predmetov. Branje bi morali spodbujati vsi učitelji, še posebej pa seveda učitelji slovenščine. In mentor bralne značke je lahko vsak učitelj, ki ima rad branje, ne le učitelj slovenščine.

Na branje vpliva mnogo različnih dejavnikov. Cilje bralne vzgoje pri slovenskih osnovnošolcih uresničujejo pouk slovenščine (in drugih predmetov), bralna značka in knjižnica. Na bralno kulturo mladih pa bolj ali manj vplivajo tudi drugi dejavniki, na primer družina, množični mediji, vrstniki, širše kulturno in družbeno okolje. Bralna značka ima v sodelovanju s poukom slovenščine in dejavnostmi knjižnice (tudi knjižnično-informacijskimi znanji) preverjeno močno motivacijsko vlogo. Bolj ko bodo učenci uživali v branju za bralno značko (predvsem če se bo to dogajalo skozi vse osnovnošolsko obdobje), več možnosti je, da bodo postali bralci za vse življenje. Da bodo bralci bolj uživali pri branju, skušamo pri Bralni znački posodobiti pretok informacij, strokovno izpopolnjujemo učitelje, mentorje in knjižničarje. Razvijamo pa tudi motivacijsko gradivo za učence in strokovno gradivo za mentorje bralne značke ter skušamo dopolnjevati knjižne fonde mladih bralcev, mentorjev in šolskih knjižnic.

Literatura

- Bralna značka v tretjem tisočletju. Zbornik ob 40-letnici bralne značke*, 2000. Ur. I. Saksida. Ljubljana: Rokus.
- BUCIK, Nataša: *Otrokova motivacija za branje*. Neobjavljeno gradivo.
- BUCIK, Nataša, PEČJAK, Sonja, 2004: Učenčev izbor – ključ do motivacije za branje. *Otrok in knjiga* 31/60. 53–67.
- GROSMAN, Meta, PEČJAK, Sonja, 2005: Znanja in prepričanja slovenskih učiteljev o bralni pismenosti. *Vzgoja in izobraževanje* 36/2–3. 39–49.
- JAMNIK, Tilka, 2001: Anketa o spodbujanju branja na slovenskih osnovnih šolah v šolskem letu 1998/99. *Programska knjižica Bralne značke 2000/2001*. Ljubljana: ZPMS. 69–81.
- JAMNIK, Tilka, PERKO, Manca, 2003: Razvoj bralnih zmožnosti z Bralno značko. Prvo poročilo. *Pogovor o prebranem besedilu: zbornik Bralnega društva Slovenije, Ljubljana, 8. september 2003*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- PERKO, Manca, 1997. *Bralna značka*. Diplomaska naloga na osnovi ankete v šolskem letu 1993/1994. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Priporočilni seznam mladinskih knjig, izbor iz let 1991–1997, 1998*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.